

## **Зміст**

|                                                                                                                                                 |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Передмова .....                                                                                                                                 | 11         |
| <b>Розділ 1. Економіка праці й соціально-трудові відносини як напрям наукових досліджень та навчальна дисципліна .....</b>                      | <b>14</b>  |
| 1.1. Праця й соціально-трудові відносини як предмет наукового економічного дослідження .....                                                    | 14         |
| 1.2. Мета, завдання, об'єкт, предмет, методологія і інформаційна база вивчення дисципліни «Економіка праці й соціально-трудові відносини» ..... | 17         |
| 1.3. Структура і логіка курсу. Взаємозв'язки дисципліни «Економіка праці й соціально-трудові відносини» з іншими дисциплінами та науками .....  | 23         |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                  | 27         |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                   | 27         |
| <b>Розділ 2. Соціально-трудовий напрям розвитку економічної думки .....</b>                                                                     | <b>28</b>  |
| 2.1. Соціально-трудовий напрям в економічній думці Стародавнього світу та Середньовіччя (докласичний період) ....                               | 28         |
| 2.2. Соціально-трудові питання у класичному напрямі політичної економії .....                                                                   | 37         |
| 2.3. Порівняння неокласичного та кейнсіанського підходів у трактуванні питань соціально-трудової сфери .....                                    | 58         |
| 2.4. Соціально-трудові питання у концепціях інституціоналізму і теоріях трансформації суспільства .....                                         | 75         |
| 2.5. Соціально-трудовий напрям у розвитку економічної думки України .....                                                                       | 88         |
| 2.6. Становлення, розвиток та актуальні проблеми економіки праці як самостійної наукової дисципліни .....                                       | 97         |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                  | 102        |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                   | 104        |
| <b>Розділ 3. Праця як сфера життя людини та провідний чинник економічної діяльності .....</b>                                                   | <b>106</b> |
| 3.1. Соціально-економічна сутність категорії «праця» та її функції .....                                                                        | 106        |
| 3.2. Зміст і характер праці .....                                                                                                               | 110        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                  | 115        |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                   | 115        |

|                                                                                                                                    |            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Розділ 4. Соціально-трудові відносини як система.....</b>                                                                       | <b>116</b> |
| 4.1. Сутність та загальна характеристика системи<br>соціально-трудових відносин.....                                               | 116        |
| 4.2. Сторони і суб'єкти соціально-трудових відносин .....                                                                          | 121        |
| 4.3. Предмет і рівні соціально-трудових відносин на різних рівнях .....                                                            | 124        |
| 4.4. Види, принципи і типи соціально-трудових відносин .....                                                                       | 129        |
| 4.5. Соціально-трудові відносини у державах загального добробуту ...                                                               | 135        |
| 4.6. Якість трудового життя як критерій оцінки стану<br>соціально-трудових відносин. Концепція гідної праці.....                   | 137        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                     | 141        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                                       | 142        |
| <b>Розділ 5. Чинники трансформації соціально-трудових<br/>відносин .....</b>                                                       | <b>144</b> |
| 5.1. Чинники розвитку соціально-трудових відносин.<br>Організаційно-технічні фактори трансформації відносин<br>у сфері праці ..... | 144        |
| 5.2. Трансформація системи суспільних відносин та її вплив на<br>соціально-трудові відносини .....                                 | 149        |
| 5.3. Глобалізація економіки та її вплив на соціально-трудову сферу .....                                                           | 154        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                     | 160        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                                       | 160        |
| <b>Розділ 6. Соціальна політика.....</b>                                                                                           | <b>162</b> |
| 6.1. Сутність, мета і умови реалізації соціальної політики.....                                                                    | 162        |
| 6.2. Суб'єкти соціальної політики .....                                                                                            | 165        |
| 6.3. Основні напрями і пріоритети соціальної політики .....                                                                        | 168        |
| 6.4. Соціальний захист і соціальна безпека людини.....                                                                             | 174        |
| 6.5. Державне соціальне страхування і соціальна допомога .....                                                                     | 176        |
| 6.6. Теорія і практика соціальної роботи .....                                                                                     | 180        |
| 6.7. Фінансування програм і заходів соціальної політики .....                                                                      | 183        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                     | 187        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                                       | 187        |
| <b>Розділ 7. Регулювання соціально-трудових відносин.....</b>                                                                      | <b>189</b> |
| 7.1. Система державного та суспільного регулювання<br>соціально-трудових відносин.....                                             | 189        |
| 7.2. Трудове законодавство України .....                                                                                           | 194        |
| 7.3. Закордонний досвід регулювання соціально-трудових відносин ...                                                                | 206        |

|                                                                                                                      |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Питання для самоконтролю .....                                                                                       | 210        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                         | 210        |
| <b>Розділ 8. Соціальне партнерство .....</b>                                                                         | <b>212</b> |
| 8.1. Передумови виникнення та чинники розвитку соціального<br>партнерства .....                                      | 212        |
| 8.2. Сутність соціального партнерства та його роль у<br>функціонуванні ринкової економіки .....                      | 215        |
| 8.3. Моделі, форми і принципи соціального партнерства .....                                                          | 220        |
| 8.4. Держава у системі соціального партнерства .....                                                                 | 226        |
| 8.5. Наймані працівники та їх представницькі органи як<br>суб'єкти соціального партнерства .....                     | 232        |
| 8.6. Організації та об'єднання роботодавців як суб'єкти<br>соціального партнерства.....                              | 236        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                       | 239        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                         | 240        |
| <b>Розділ 9. Моніторинг соціально-трудової сфери .....</b>                                                           | <b>242</b> |
| 9.1. Сутність моніторингу соціально-трудової сфери, його<br>нормативно-правова та інформаційна база.....             | 242        |
| 9.2. Напрями моніторингу соціально-трудової сфери .....                                                              | 248        |
| 9.3. Моніторинг соціально-трудових процесів на підприємстві .....                                                    | 253        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                       | 255        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                         | 256        |
| <b>Розділ 10. Міжнародна організація праці та її вплив на<br/>розвиток соціально-трудових відносин.....</b>          | <b>257</b> |
| 10.1. Еволюція розвитку Міжнародної організації праці .....                                                          | 257        |
| 10.2. Організаційна структура Міжнародної організації праці .....                                                    | 262        |
| 10.3. Мета, завдання та цілі Міжнародної організації праці.....                                                      | 265        |
| 10.4. Напрямки діяльності Міжнародної організації праці та її<br>вплив на розвиток соціально-трудових відносин ..... | 267        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                       | 273        |
| Використана та рекомендована література.....                                                                         | 274        |
| <b>Розділ 11. Міжнародний досвід регулювання соціально-<br/>трудових відносин .....</b>                              | <b>275</b> |
| 11.1. Світові тенденції регулювання соціально-трудових відносин .....                                                | 275        |
| 11.2. Особливості регулювання соціально-трудових відносин у<br>високорозвинених європейських країнах .....           | 282        |

|                                                                                                           |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 11.3. Міжнародний досвід регулювання соціально-трудових відносин у сфері зайнятості.....                  | 294        |
| 11.4. Світовий досвід регулювання соціально-трудових відносин у сфері оплати праці.....                   | 297        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                            | 309        |
| Використана та рекомендована література.....                                                              | 309        |
| <b>Розділ 12. Людський розвиток – мета і критерій соціально-економічного прогресу .....</b>               | <b>311</b> |
| 12.1. Технологічний прогрес і людський потенціал .....                                                    | 311        |
| 12.2. Участь держави у відтворенні людського капіталу .....                                               | 313        |
| 12.3. Формування концепції людського розвитку .....                                                       | 315        |
| 12.4. Людський потенціал як центральний елемент концепції людського розвитку .....                        | 318        |
| 12.5. Складові людського розвитку .....                                                                   | 321        |
| 12.6. Пріоритетні напрями людського розвитку у світі та Україні... ..                                     | 328        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                            | 332        |
| Використана та рекомендована література.....                                                              | 332        |
| <b>Розділ 13. Населення і трудовий потенціал .....</b>                                                    | <b>335</b> |
| 13.1. Поняття та соціально-економічна сутність трудового потенціалу... ..                                 | 335        |
| 13.2. Рівнева та компонентна структура трудового потенціалу.....                                          | 338        |
| 13.3. Населення як демоекономічна категорія .....                                                         | 346        |
| 13.4. Сучасна демографічна ситуація та її вплив на формування трудового потенціалу України .....          | 349        |
| 13.5. Джерела інформації про населення.....                                                               | 352        |
| 13.6. Міграційні процеси: сутність, причини, види та показники міграції.....                              | 354        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                            | 356        |
| Використана та рекомендована література.....                                                              | 356        |
| <b>Розділ 14. Людський капітал як реалізований трудовий потенціал .....</b>                               | <b>358</b> |
| 14.1. Розвиток концепції людського капіталу.....                                                          | 358        |
| 14.2. Людський капітал як соціально-економічна категорія та його зв'язок з трудовим потенціалом.....      | 362        |
| 14.3. Інвестування в людський капітал як умова формування конкурентоспроможної вітчизняної економіки..... | 367        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                            | 376        |
| Використана та рекомендована література.....                                                              | 376        |

|                                                                                                                                                       |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Розділ 15. Якість робочої сили .....</b>                                                                                                           | <b>378</b> |
| 15.1. Конкурентоспроможність і професійна підготовка<br>працівників в умовах сучасних інтеграційних процесів .....                                    | 378        |
| 15.2. Складові поняття «якість робочої сили» .....                                                                                                    | 383        |
| 15.3. Система професійної підготовки робочої сили в<br>Україні. Сутність та значення професійної орієнтації у<br>формуванні якості робочої сили ..... | 388        |
| 15.4. Напрями удосконалення якості робочої сили .....                                                                                                 | 394        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                        | 401        |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                         | 401        |
| <b>Розділ 16. Ринок праці в системі соціально-трудових відносин..</b>                                                                                 | <b>403</b> |
| 16.1. Особливості, умови виникнення та функціонування ринку праці .....                                                                               | 403        |
| 16.2. Функції та елементи ринку праці .....                                                                                                           | 407        |
| 16.3. Кон'юнктура ринку праці .....                                                                                                                   | 410        |
| 16.4. Механізм функціонування ринку праці .....                                                                                                       | 412        |
| 16.5. Структура, типи і сегменти ринку праці .....                                                                                                    | 414        |
| 16.6. Гнучкість ринку праці .....                                                                                                                     | 420        |
| 16.7. Інфраструктура і фактори розвитку ринку праці .....                                                                                             | 422        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                        | 425        |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                         | 426        |
| <b>Розділ 17. Регулювання зайнятості населення .....</b>                                                                                              | <b>427</b> |
| 17.1. Поняття і значення зайнятості .....                                                                                                             | 427        |
| 17.2. Види зайнятості .....                                                                                                                           | 430        |
| 17.3. Зайнятість як елемент соціально-економічної політики .....                                                                                      | 435        |
| 17.4. Сучасний стан зайнятості в Україні .....                                                                                                        | 437        |
| 17.5. Напрями регулювання зайнятості населення в Україні .....                                                                                        | 442        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                                                                        | 447        |
| Використана та рекомендована література .....                                                                                                         | 447        |
| <b>Розділ 18. Продуктивність. Продуктивність праці:</b>                                                                                               |            |
| <b>сутність і методи вимірювання .....</b>                                                                                                            | <b>449</b> |
| 18.1. Продуктивність як економічна категорія .....                                                                                                    | 449        |
| 18.2. Сутність ефективності, рентабельності та продуктивності праці .....                                                                             | 456        |
| 18.3. Показники вимірювання продуктивності праці .....                                                                                                | 469        |
| 18.4. Методи вимірювання продуктивності праці .....                                                                                                   | 477        |
| 18.5. Принципи досягнення високого рівня продуктивності .....                                                                                         | 484        |
| 18.6. Взаємозв'язок продуктивності та оплати праці .....                                                                                              | 490        |

|                                                                                                     |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Питання для самоконтролю .....                                                                      | 497        |
| Використана та рекомендована література .....                                                       | 498        |
| <b>Розділ 19. Фактори і резерви продуктивності праці .....</b>                                      | <b>501</b> |
| 19.1. Поняття факторів та умов підвищення продуктивності праці .....                                | 501        |
| 19.1.1. Внутрішні фактори продуктивності праці .....                                                | 506        |
| 19.1.2. Зовнішні фактори продуктивності праці .....                                                 | 515        |
| 19.1.3. Динаміка продуктивності праці під впливом<br>глобалізаційних тенденцій .....                | 519        |
| 19.2. Поняття, класифікація та методика обчислення резервів<br>зростання продуктивності праці ..... | 524        |
| 19.3. Закон зміни продуктивності праці в сучасних умовах<br>господарювання .....                    | 531        |
| 19.4. Програма управління продуктивністю праці на підприємстві .....                                | 539        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                      | 548        |
| Використана та рекомендована література .....                                                       | 549        |
| <b>Розділ 20. Види, джерела і структура доходів населення .....</b>                                 | <b>553</b> |
| 20.1. Сутність і структура доходів населення .....                                                  | 553        |
| 20.2. Самооцінка домогосподарством рівня своїх доходів .....                                        | 561        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                      | 563        |
| Використана та рекомендована література .....                                                       | 564        |
| <b>Розділ 21. Диференціація доходів населення: поняття,<br/>чинники, методи виміру .....</b>        | <b>565</b> |
| 21.1. Поняття та чинники диференціації доходів населення .....                                      | 565        |
| 21.2. Методи вимірювання диференціації доходів .....                                                | 569        |
| 21.3. Державна політика доходів .....                                                               | 573        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                      | 577        |
| Використана та рекомендована література .....                                                       | 578        |
| <b>Розділ 22. Рівень і якість життя населення та його<br/>регулювання .....</b>                     | <b>579</b> |
| 22.1. Рівень та якість життя як соціально-економічні категорії .....                                | 579        |
| 22.2. Соціально-економічні індикатори рівня життя населення .....                                   | 584        |
| 22.3. Умови та чинники якості життя .....                                                           | 590        |
| 22.4. Якість життя як фактор конкурентоспроможності економіки .....                                 | 597        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                      | 602        |
| Використана та рекомендована література .....                                                       | 602        |

|                                                                                                  |            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Розділ 23. Управління персоналом у системі соціально-трудових відносин на мікрорівні.....</b> | <b>604</b> |
| 23.1. Персонал підприємства та засади його формування.....                                       | 604        |
| 23.2. Управління персоналом як механізм регулювання трудових відносин.....                       | 608        |
| 23.3. Класифікація витрат на персонал за міжнародними стандартами .....                          | 618        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                   | 626        |
| Використана та рекомендована література.....                                                     | 626        |
| <b>Розділ 24. Організація праці.....</b>                                                         | <b>628</b> |
| 24.1. Сутність, принципи і завдання організації праці.....                                       | 628        |
| 24.2. Поділ і кооперування праці.....                                                            | 635        |
| 24.3. Організація та обслуговування робочих місць.....                                           | 642        |
| 24.4. Створення сприятливих умов праці.....                                                      | 648        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                   | 654        |
| Використана та рекомендована література.....                                                     | 654        |
| <b>Розділ 25. Нормування праці.....</b>                                                          | <b>656</b> |
| 25.1. Сутність і значення нормування праці.....                                                  | 656        |
| 25.2. Об'єкти нормування праці.....                                                              | 660        |
| 25.3. Аналіз трудового процесу і затрат робочого часу.....                                       | 670        |
| 25.4. Нормативні матеріали для визначення норм праці.....                                        | 677        |
| 25.5. Норми затрат праці.....                                                                    | 683        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                   | 689        |
| Використана та рекомендована література.....                                                     | 690        |
| <b>Розділ 26. Заробітна плата в ринковій економіці.</b>                                          |            |
| <b>Організація заробітної плати.....</b>                                                         | <b>692</b> |
| 26.1. Соціально-економічна сутність заробітної плати.....                                        | 692        |
| 26.2. Регулювання оплати праці.....                                                              | 704        |
| 26.3. Застосування доплат, надбавок та інших заохочувальних і компенсаційних виплат .....        | 710        |
| Питання для самоконтролю .....                                                                   | 716        |
| Використана та рекомендована література.....                                                     | 716        |
| <b>Розділ 27. Тарифне нормування оплати праці. Системи винагороди за працю .....</b>             | <b>718</b> |
| 27.1. Тарифна система оплати праці та її елементи.....                                           | 718        |
| 27.2. Форми та системи оплати праці .....                                                        | 729        |
| 27.3. Організація преміювання персоналу.....                                                     | 741        |

|                                                                |            |
|----------------------------------------------------------------|------------|
| Питання для самоконтролю .....                                 | 749        |
| Використана та рекомендована література.....                   | 750        |
| <b>Розділ 28. Аналіз трудових показників.....</b>              | <b>752</b> |
| 28.1. Сутність і значення аналізу трудових показників.....     | 752        |
| 28.2. Аналіз ефективності використання робочого часу.....      | 754        |
| 28.3. Аналіз чисельності персоналу.....                        | 758        |
| 28.4. Аналіз продуктивності праці на рівні підприємства.....   | 769        |
| 28.5. Аналіз ефективності використання фонду оплати праці..... | 775        |
| Питання для самоконтролю .....                                 | 781        |
| Використана та рекомендована література.....                   | 782        |
| <b>Розділ 29. Планування трудових показників .....</b>         | <b>784</b> |
| 29.1. Сутність і значення планування трудових показників ..... | 784        |
| 29.2. Планування фонду робочого часу .....                     | 788        |
| 29.3. Планування чисельності персоналу.....                    | 791        |
| 29.4. Планування продуктивності праці на підприємстві.....     | 803        |
| 29.5. Планування фонду оплати праці .....                      | 809        |
| Питання для самоконтролю .....                                 | 815        |
| Використана та рекомендована література.....                   | 816        |
| <b>Розділ 30. Звітність і аудит у сфері праці .....</b>        | <b>817</b> |
| 30.1. Звітність з питань праці.....                            | 817        |
| 30.2. Сутність аудиту у сфері праці.....                       | 819        |
| Питання для самоконтролю .....                                 | 825        |
| Використана та рекомендована література.....                   | 825        |
| Термінологічний словник.....                                   | 826        |
| Додатки .....                                                  | 863        |